

којима су сређени резултати истраживања по појединим варијаблама које нијесу шире разматране у три кључна сегмента рада.

У уводу књиге аутор, без критичке анализе, даје преглед свих важнијих, додашњих, основних становишта о структури југословенског друштва која се могу пратити од почетка 60-их година, и која су у великој мјери међусобно супротстављена.

У изради емпијског истраживања Слободан Вуковић полази од четири претпоставке: прве, да је југословенско друштво она варијанта социјалистичких друштава у којој је укинута или ограничена приватна својина, па се друштвено групна диференцијација "обавља по нешто другачијим критеријумима него у друштвима гдје то није урађено"; друге, да је друштвена подјела рада основни узрочник социјалне диференцијације; треће, да је мјесто које појединац заузима на хијерархијској лествици друштвених положаја у директној вези са расподјелом друштвене моћи, и четврте, да је ниво задовољења квалитета живота зависан од мјеста које појединац или друштвена група заузимају на хијерархијској скали друштвених положаја, односно од учешћа у расподјели друштвене моћи.

На основу презентованих претпоставки Слободан Вуковић тврди да се структура савременог југословенског друштва заснива на најмање три димензије: друштвеном положају, структури моћи и квалитету живота. У социолошким истраживањима уобичајено је да се поред наведене три димензије структура друштва анализира и преко димензије материјалног положаја (имовинске димензије) и димензије друштвеног угледа.

Класификација друштвених група која се користи у овој студији покушај је

"помирења" класне и слојне структуре друштва. Петогрупна схема, по овом аутору, је онај оквир савремене друштвене структуре у којем егзистирају: радништво (мануелни радници, рутински службеници и техничари), средња класа (нижи руководиоци, средњи руководиоци, стручњаци у привреди и ванпривреди, као и стручњаци у државним и политичким институцијама), етатистичка класа (државни и партијски функционери, привредни руководиоци) и два традиционална слоја: сељаштво и градски приватници.

На основу мјерљивих својстава сваке од посматраних димензија (друштвени положај, моћ и квалитет живота – стамбени услови, опремљеност домаћинства, слободно вријеме и услови рада) аутор потврђује своје полазне претпоставке и показује сву сложеност проучавања структуре друштва. Структура југословенског друштва по овом аутору, хијерархијског је типа, а на врху хијерархијске лествице налази се етатистичка класа, па испод ње средња којој су блиски градски приватници, затим радништво и на само дну сељаштво.

Аутору студије се може упутити примједба да је, с обзиром да је предмет његове анализе хијерархијски распоред друштвених група на основу мјерљивих својстава, било примјереније да је своје проучавање одредио као друштвену стратификацију, а не као друштвену структуру која је шири оквир. Студија представља корисно емпијско истраживање периода завршетка егзистирања социјалистичког друштва. Показатељи презентовани у њој незаобилазан су материјал за све социологе који се баве друштвеном структуром и стратификацијом друштва.

Срђан Вукадиновић

Слободан Вукићевић уредник: *Својина-предузелништво-транзиција*, Никшић: Институт за филозофију и социологију Филозофског факултета у Никшићу 1995, 320 стр.

Студија "Својина-Предузетништво-Транзиција" у издању Института за филозофију и социологију Филозофског факул-

тета у Никшићу, настала као резултат научне расправе, представља ширу теоријску анализу интердисциплинарног ка-

рактера наведених феномена. У помешној студији управљачка и својинска трансформација у Црној Гори и Југославији, као и у појединим централно-источноевропским земљама (Русија и Њемачка), разматра се са социолошког, филозофског, економског, правног, политиколошког, психолошког, културолошког и организационо-управљачког аспекта. Између неколико нивоа таквог компаративног истраживања издвојио бих онај сегмент који се односи на социолошку анализу истраживања и разматрања, с обзиром да је социолошка димензија, до сада, била слабија страна процеса трансформације.

Средином осамдесетих година се говорило о "политици као судбини". До слома или разарања (Лазичић), односно урушавања (Болчић) социјалистичког друштва дошло је због статичности овог друштвено-економског система. Социолошке и економске анализе динамички карактер друштва конституишу на основу приступа који подразумева репродукцију владајућег начина производње на производним основама које се трајно мијењају и обнављају. У таквим условима привређивања непрестано се стварају претпоставке за друштвени развој. (Лазичић, 1994) Зато у раздобљу крајем 80-их и почетком 90-их можемо говорити о "економији као судбини" услед настојања превазилажења неефикасне економске структуре, као и заблуда, не-промишљених и волунтаристичких рјешења статичког друштва. Економија је у периоду 1990-1995. године наша судбина у смислу спречавања самоурушавања (Болчић, 1995) статичког друштва, с обзиром да су политичке прилике – манифестоване у националистичкој еуфорији, средњовјековној митоманији, опијености великодржавним пројектима и насталим ратним разарањима и уништењима – спречавале темељитије унапређење развојних потенцијала и репродукцију постојећих и затечених услова производње. Основ "економије као судбине" је тржишна привреда и предузетништво као њена "унутрашња логика" која се може ефектуирати у демократском друштву. (Вукићевић, 1995) Неефикасност власничке структуре у периоду крајем 80-их година разлог је нужности суштинских промјена у овом сегменту економске

структуре. Промјене структуре власништва нужно се морају одвијати на принципу развоја тржишта и приватне својине.

У условима институционалног уређења тржишта и приватне својине неопходна је даља специјализација и креативност дјелатности и друштвених група. У том смислу морамо говорити о "транзицији као судбини" прве фазе, такве економије, односно "предузетништву као судбини" друге, много теже фазе, економије прелазног периода. Када говоримо о транзицији и предузетништву као судбини морамо поћи од креативног карактера на којем се заснивају, затим "конкурентности на бази технолошког интензитета, тј. количине знања садржане у производу и пословности, сношењу ризика, аутономији и откривању развојних шанси предузећа". (Вукићевић, 1995)

Када говоримо о социолошким факторима утицаја на трансформацију својине треба истаћи услове у којима се одвија ова "велика промјена", неопходност развоја друштвене/стратификацијске свијести код појединаца о значају овог процеса за укупан развој, проблем друштвеног груписања у условима транзиције и анализу квалитета живота као димензију друштвене стратификације. Мора се имати у виду да наведени социолошки фактори транзиције могу у овом случају због ограничености времена бити само фрагментарно презентовани.

Ако социолошке димензије транзиције: друштвену/стратификацијску свијест, друштвене групе и квалитет живота одредимо као "социолошке реализме", проучавање и анализа сваког од наведених "социолошких реализама" врши се помоћу двије подоријентације или два поступка: теоријско-априорног и статистичко-реконструктивног. (Лазичић, 1994) Теоријско-априорна подоријентација једног "социолошког реализма" прво теоријски дефинише конкретан облик једног од социолошких фактора транзиције, а затим истраживањем утврђује разлику у дистрибуцији појединих обилежја која се сматрају значајним за посматране социолошке факторе. Статистичко-реконструктивна подоријентација се састоји у утврђивању, путем емпијског истраживања, распрострањености различитих мјерљивих обилежја, да би се последице

тога пришло конструисању модела егзистирања сваког од социолошких фактора транзиције. Уопште узевши, у социолошкој литератури не постоји сагласност о томе којој од двије подоријентације дати предност. Већина социолошких димензија транзиције, поготово у Црној Гори, није социолошки утемељена, прије свега, на статистичко-реконструктивној подоријентацији, па се не може ни исказати мјерљивим обилежјима. Међутим, иако ове димензије нијесу социолошки утемељене мјерљивим елементима оне су социолошки видљиве.

Какви су били услови у којима је започела и у којима се одвија ова "велика промјена"?

Период транзиције је период преласка из социјализма у постсоцијализам. Основни захтјеви за трансформацијом статичког друштва садржани су у начелима развоја модерне политичке демократије и модерне тржишне привреде. Према томе, можемо запазити да транзиција има двије димензије, политичку и економску, односно транзицију детерминисану економском и политичком равном. Најзначајнији субјекти економске димензије су предузетници и предузетнички успостављене фирме. У оквиру политичке димензије транзиције као најзначајнији сегменти егзистирају политичке партије које се кроз своје програме залажу за успостављање модерне политичке демократије вишепартијског типа. Главни субјекти економске и политичке димензије (предузетници, фирме, партије) су носиоци који би требало да конституишу динамички основ друштва у транзицији. Самим тим субјекти који чине динамичку основу су нове покретачке снаге друштвеног развоја. (Болчић, 95)

Трансформација у већини централно/источноевропских друштава је оства-

рена мирним путем, без употребе насиља. Почетак процеса трансформације у Југославији карактеришу услови у којима доминирају или су присутни елементи насиља са трагичним посљедицама по све становнике онога што је конституисало бивше југословенско друштво. Крвави сукоби у чијој основи доминирају антицивилизацијски, антиљудски и антихумани захтјеви карактеришу услове у којима је започет процес трансформације у југословенском друштву. У окружењу и атмосфери наведених догађања одвијала се и прва фаза трансформације својине у Црној Гори.

У таквим условима није било могуће конституисати друштвену свијест погодну за власничку трансформацију. Успјешно спровођење процеса трансформације својине, а нарочито друге фазе која се односи на приватизацију, као неопходно намеће формирање друштвене, односно друштвено-групне/стратификацијске свијести, при чему ће приватници, припадници друштвених група конституисати свијест о неопходности трансформације као процеса у коме се свима пружају једнаке могућности да равноправно привређују и стварају сопствену егзистенцију. Такав случај имамо на примјеру Пољске.

Какве су одлике друштвеног груписања у периоду почетка транзиције?

Крајем 80-их година у југословенском друштву је дошло до ублажавања пирамидалне структуре (Мркшић, 1987), да би почетком 90-их била карактеристична пирамидална структура. (Лазич, 1994; Болчић, 1995) Доминантну позицију "имају модернизацијске елите чија су упоришта у институцијама које представљају покретаче преображаја". (Лазич, 1995)

Срђан Вукадиновић

Слободан Вукићевић уредник: *Својина-ипредузетништво-ипрехизија*, Никшић: Институт за филозофију и социологију Филозофског факултета у Никшићу 1995, 320 стр.

Књига "Својина – предузетништво – транзиција" је веома инспиративна за расправу. Аутори су покренули многа питања. Различност ставова по истом

питању је неминовност зборника, и то само говори о квалитету скупа који је претходио овој књизи и о самој књизи. Мислим да ће ова књига послужити